

Leuven natuurlijk

Winterkatern van Natuurpunt Leuven

Een ecologische doorsnede van het Wijkmaalbroek

Wijkmaalbroek is valleigebied dat in de loop van miljoenen jaren gevormd werd door de Dijle. De Dijle is nu een bescheiden rivier, maar had tijdens de voorbije ijsstijden

Nat hooiland in het Wijkmaalbroek.

een veel groter debiet. Het vroegere stroombed was veel groter en nog steeds subtiel te herkennen in het landschap. Als we vanaf de Rotselaarse steenweg tot aan de Dijle stappen, passeren we alle verschillende onderdelen van de vallei. Deze vind je ook terug in de onderstaande schets.

1. de hogere gronden

Deze gronden bestaan vooral uit lichtere zandleemgronden buiten het overstromingsgebied van de Dijle. Langs de Rotselaarsesteenweg vind je de onvermijdelijke Vlaamse lintbebouwing met nog enkele fraaie doorkijkjes naar het erachter gelegen valleigebied. Op deze goed ontwaterde gronden lagen de boerderijen met daarrond akkers en weilanden.

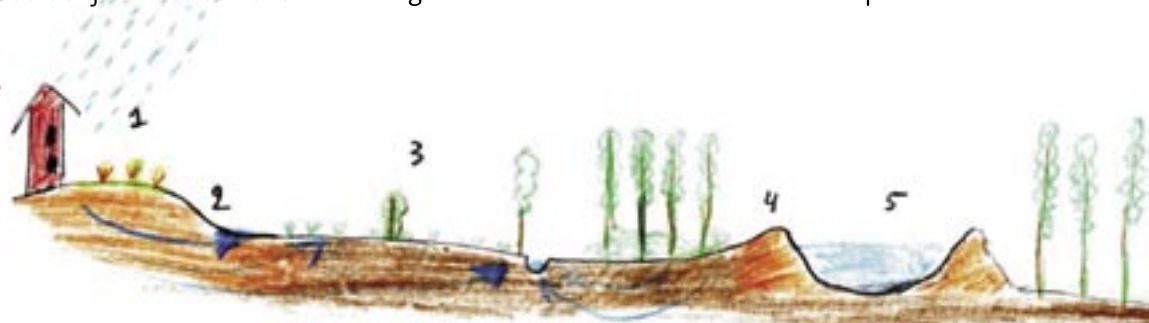
Vroeger, voor de intrede van de kunstmest lagen hier soortenrijke droge hooilanden. De graslanden waren toen een bonte mengeling van grassen en tientallen soorten bloe-

Voorwoord

Wijkmaalbroek is een waardevol natuurgebied tussen Wijkmaal en Rotselaar. Het omvat de linkeroever van de Dijlevallei met de aangrenzende valleigronden. Dit speciale themakatern doorkruist de vallei vanaf de hoogste gronden tot aan de rivier en geeft zo een beeld van de actuele natuurwaarden. In een tweede artikel schetsen we kort hoe het natuurreservaat kan bijdragen aan het behoud van deze mooie vallei. Daarnaast komt ook de geschiedenis van Wijkmaal aan bod. Tot in de 19^e eeuw lag hier slechts een klein gehucht met wat boerderijen. Daarin kwam grote verandering toen de industrieel Eduard Remy een wereldberoemde fabriek oprichtte langs de vaart. Met de fabriek kwamen ook een kerk, een feestzaal, een station, herenhuizen en arbeiderswijken, een school, een park en bomendreven. De hele dorpskern van Wijkmaal vormt een herinnering aan het industrieel verleden en het sociaal weefsel dat daarmee samenhangt.

men zoals glad walstro, knoopkruid, biggekruid, groot streepzaad, Sint-Janskruid, kleine bevernel en margriet. Dankzij jaren intensief maaibeheer kon Natuurpunt dit graslandtype herstellen op een voormalige akker.

De meeste weilanden bestaan vandaag uit hoog-productieve raaigras-beemdgrasgraslanden. Er komen slechts weinig en zeer algemene kruiden voor zoals ridderzuring, scherpe boterbloem en gewone hoornbloem. Voor wilde planten en dieren hebben deze graslanden weinig te bieden. Onder de prikkeldraden groeien soms nog wel enkele soorten van de vroegere hooilanden zoals knolsteenbeek en pinksterbloem.

2. het talud

Parallel aan de Rotselaarsesteenweg loopt een steil talud van noord naar zuid doorheen het hele gebied. Deze oeverwal markeert de grens van de vroegere stroombedding en ligt ongeveer 500 m ten westen van de huidige Dijle. Door de plotse overgang van hogere naar lagere gronden komen hier kwelzones voor waar ijzerrijk grondwater aan de oppervlakte komt. Hier vind je echte moerasbossen met veel zwarte els en moeraszegge en natte hooilanden met echte moerasplanten zoals dotterbloemen, bosbies en moeraspirea.

3. de komgronden

Centraal in het gebied liggen de laaggelegen vochtige komgronden. Ze bestaan vooral uit zwaardere leembodems, die afgezet werden door de Dijle.

Deze graslanden zijn meestal soortenrijker omdat ze minder intensief bemest en bewerkt worden. Veel graslanden kleuren in de lente wit van de vele pinksterbloemen. Hierdoor zijn ze een gedroomd biotoop voor de dagvlinder, het oranjetipje. De hooilanden die Natuurpunt beheert zijn nog veel soortenrijker: hier groeien tientallen soorten zoals moeraspirea, kruipend zenegroen, knolsteenbreek, echte koekoeksbloem, grote valeriaan, dotterbloem,...

Ook de valleibossen zijn zeer soortenrijk. Van nature vind je hier essen-olmenbossen en elzenbroekbossen. Ze hebben een zeer rijke voorjaarsflora met bosanemoon, gevlekte aronskelk, grote muur, slanke sleutelbloem. De boomlaag bestaat vooral uit aangeplante populier, maar ook uit zwarte els, Gelderse roos, hazelaar, es. Door de kleinschalige afwisseling van bossen, graslanden en ruigten kent Wijgmaalbroek een rijk dierenleven; je vindt er uilen, spechten, roofvogels zoals buizerd, sperwer en havik en veel soorten zangvogels. Reigers en aalscholvers gebruiken de bosjes ook om te rusten na een in de omgeving. Een andere merkwaardige soort is de wijngaardslak, die houdt van vochtige ruigten.

Beheerswerken in het Wijgmaalbroek.

Poel.

4. de oeverwal

Vlak bij de rivier gaat het landschap opnieuw een beetje omhoog. De Dijle overstroomde vroeger regelmatig het gebied en deponeerde daarbij haar sedimentdeeltjes in de vallei. De zwaarste zandpartikels konden bij een overstroming het minst ver verplaatst worden, zodat de rivier zichzelf in de loop van honderden jaren indijkte. Hier vind je dan ook weer drogere goed ontwaterde gronden met droge graslanden, bossen en akkers, zoals aan de watermolen van Rotselaar.

5. de Dijle

De Dijle vormt de ruggesgraat van heel de vallei. De rivier is hier ongeveer 11 m breed en meandert nog op natuurlijke wijze doorheen het landschap. In tegenstelling tot de Doode beemde zijn de oevers echter wel verstevigd zodat de rivier niet meer vrij kan meanderen.

De waterkwaliteit blijft jammer genoeg een knelpunt. Die blijft al jaren hangen op een matig peil omdat de Voer nog steeds zwaar vervuild water loost bij haar samenvloeiing met de Dijle in Leuven. Dit merk je dan ook aan het visbestand. In 2007 kwamen hier slechts 6 soorten vis voor. De belangrijkste soort is riviergrondel, een visje van stromende wateren die wel tegen enige vervuiling bestand is. De rivier trekt ook veel vogels aan: grote gele kwikstaart broedt jaarlijks bij de watermolen van Rotselaar. Met wat geluk zie je ook ijsvogels langs de rivier snellen op zoek naar een visje.

Alpenwatersalamander.

De geschiedenis van het natuurgebied

Een half-natuurlijk landschap

Wijgmaalbroek is een natuurgebied. Toch werd elke vierkante meter van deze vallei tot voor kort actief beheerd door de mens. Tot in de jaren '50 kon je hier echter met recht en rede spreken van een half-natuurlijk landschap. Het uitzicht van dit landschap werd volledig bepaald door het hooilandbeheer en hakhoutbeheer van de mens. Het natuurlijke milieu met een afwisseling van vochtige en natte valleibodems en het oorspronkelijke reliëf bleven wel intact zodat een hele reeks van typische valleibiotopen ontstond. De grote veranderingen traden op in gans Vlaanderen op in de jaren '50-60 van de vorige eeuw. Er kwamen zware machines voor grondwerken: op veel plaatsen in Vlaanderen werden grachten en beken uitgediept en natte gronden opgehoogd om zo de valleibodems te ontwateren. De invoering van de tractor en allerhande machines zorgde ervoor dat landbouwers veel grootschaliger konden werken. Dit betekende het einde voor veel houtkanten. Valleigraslanden waren van nature productief door winterse overstromingen met rivierwater of aanvoer van grondwater. Door de eeuwen heen ontstonden zeer soortenrijke graslanden waarvan de vegetatie sterk verschilde in functie van de bodemvochtigheid en de natuurlijke voedingstoestand. Het massaal in gebruik nemen van kunstmest vanaf de jaren '50 maakte echter een einde aan al deze botanische verschillen: de meeste graslanden in Vlaanderen zijn actueel zeer voedselrijke groeiplaatsen waarin alleen zeer competitieve soorten zoals Engels raaigras en Rode en Witte klaver en Scherpe boterbloem kunnen overleven.

Ook de bossen ondergingen de invloed van maatschappelijke veranderingen. Tot in de jaren '50 kwamen vooral hakhoutbosjes voor, die kostbaar geriefhout en brandhout leverden aan de lokale gemeenschap. Vanaf de jaren '60 en '70 was dit niet meer nodig: stookolie verving de houtkachels en de landbouwwerktuigen kwamen nu uit de fabriek. Alleen populierenbossen bleken nog rendabel: ze groeien zeer snel en het hout kon verwerkt worden voor de papier- en houtindustrie. De oorspronkelijke hakhoutbosjes met een rijke flora en fauna maakten plaats voor uniforme populierenplantages.

Weiland in het Wijgmaalbroek.

Droog hooiland.

Oprichting van het reservaat Wijgmaalbroek

Ook Wijgmaalbroek ontsnapte niet aan al deze invloeden. Omdat valleigebieden minder interessant bleken voor de moderne landbouw bleven toch extensieve hooilandjes gespaard of konden veel hooilandsoorten overleven in wegbermen en perceelsranden. Het gebied was tevens een belangrijk jachtgebied en voor een groot deel ontoegankelijk. De populierenaanplanten werden nooit zeer intensief geëxploiteerd aangezien ze ook moesten dienen als biotoop en rustgebied voor het jachtwild. Zo bleef veel waardevolle bosflora gespaard. De rust in het gebied en de kleinschalige afwisseling van bosjes, graslanden en houtkanten zorgde ook voor een rijk dierenleven met veel reeën, konijnen en vogels zoals spechten, uilen, zomertortel en nachtegaal.

Sinds begin jaren '90 werkt Natuurpunt Leuven hier aan de uitbouw van een natuurreservaat om de typische valleibiotopen van de Dijlevallei te beschermen en te herstellen. Het gaat om bloemrijke hooilanden en vaak zeer oude hakhoutbosjes in een waardevolle riviervallei, die hier gelukkig grotendeels gespaard bleef van bebouwing. Ondanks de natuurbestemming blijven soortenrijke graslanden steeds verder achteruit gaan. Voor de loofbossen is de situatie eerder stabiel. Voor echt herstel van natuurlijke valleibossen moet men echter populierenaanplanten terug actief omvormen naar natuurlijk beheerde loofbossen en zijn extra ingrepen noodzakelijk.

De eerste perceeltjes werden begin jaren '90 gekocht. Het betrof een zeer waardevol hooiland waar tot in de jaren '80 Brede orchis groeide, een waardevol essen-olmenbosje en een soortenrijk hooiland met een poel. In de loop der jaren ontstond een hechte groep vrijwilligers die maandelijks beheerwerken uitvoeren in het reservaat. Daarnaast hebben we ook een website over het gebied gemaakt en organiseren we jaarlijks wandelingen door het gebied.

Sinds 2006 komt het natuurbeheer in een hogere versnelling. Natuurpunt kon verschillende gronden aankopen en heeft hiervoor een goed doordacht beheerplan opgesteld. Tevens wensen we de toegankelijkheid van het gebied te verhogen zodat wandelaars kunnen kennis kunnen maken met het gebied. Hierbij is het wel essentieel dat er voldoende rustgebieden voor dieren bewaard blijven. Anno 2008 blijft het echter wachten op de uitvoering van al onze plannen. De aangekochte gronden moeten eerst officieel erkend worden als natuurreservaat door de Minister van Leefmilieu. Pas dan kunnen de natuurherstelwerken echt beginnen.

Wijgmaal, het dorp met de Remytoren aan de Leuvense vaart.

Een greep uit het verleden

Volgens goede bron zou de naam Wijgmaal (Wicmale) duiden op een open plek (een maal), waar Vikingen (Wic's) hun kamp kwamen opslaan. Dat kan op de Steenakker geweest zijn, want daar vond men resten van nog veel vroegere Keltische bewoning. Andere bronnen geven Wich de betekenis van moeras. Wijgmaalbroek is inderdaad een moeras, dat zich vroeger uitstreckte langs grote delen van de Dijlevallei.

Op de Dijle stond een sluis met een watermolen.

De Wijgmaalse Dijlesluis en watermolen stammen uit de veertiende eeuw. De heren van Rotselaar en de leenheer Jan van Wichmaele waren de eerste eigenaars van de molen en van een luthof met bijhorende kapel. Een sluis en een molengracht regelden het waterdebiet van de snelstromende Dijle voor de molenaars en voor de scheepstrekken. De watermolen had een dubbel rad om granen te malen en om o.a. koolzaad te persen. Ooit werd er ook wol geverfd en geperst. De wedeplant groeide op het Wijveld. Het was met de meekrapplant een kleurstofleverancier (indigo) voor de lakennijverheid van het middeleeuwse Leuven.

In Wijgmaal woonden toen twee tot driehonderd mensen, de meeste afhankelijk van de landbouw.

Op het moleneiland aan de Dijlesluis (nu Dijlebrug) werd alles volgebouwd.

De zeer rijke – maar ook zeer sociaalvoelende – Leuvense familie Remy zorgde in de 19e eeuw voor een industriële revolutie in Wijgmaal. Vooral Edouard Remy bouwde de watermolens om tot een rijststijfelfabriek met een maalderij en een deegwarenfabriek. Rijststijfselfabriek of 'Amidon Remy' met de leeuwenkop was gekend tot ver in het buitenland. De opbouw gebeurde tussen 1855 en 1900 op de Remysite aan de Dijlesluis (nu het sportcomplex Ymeria). De bevolking steeg van 350 tot ongeveer 2000 personen (nu ongeveer 3600).

Aan de Leuvense vaart stond een Europees topbedrijf dat teloorving

Vanaf 1900 - 1903 werd een mooiere en nog grootsere fabriek gebouwd op de Remysite tussen Vaart en Spoorweg. Uit deze periode stammen de Remytoren (graansilo) en het imposante

vernieuwde gebouw van de oude stijfselfabriek, industrieel erfgoed van hoge kwaliteit.

De 'nieuwe' fabriek aan de Leuvense vaart – N.V. der fabrieken Remy – werd bestuurd door Edouard's schoonzoon August de Becker. Maar, rijststijfselfabriek ging uit de mode; In Gent maalden de bloemmolens van de familie het buitenlandse graan veel goedkoper. In Italië produceerde men goedkopere deegwaren.

Het grote Remy-imperium werd in stukken en brokken verkocht. Uiteindelijk werd een kleine afdeling stijfselfabriek en lijmen evenals een afdeling kindervoeding ingebracht in een nieuwe N.V. Remy Industries. Deze firma kent nu een nieuwe expansie binnen de groep Südzucker waartoe ook de suikerraffinaderij van Tienen behoort. Het rijststijfselfabriek is als inkomstenbron vervangen door rijstderivaten voor milieuvriendelijke lijmen en voor een gezonde voeding onder een nieuwe naam: BENEÓ-Remy. Met dit hoog-technologisch product is REMY opnieuw een marktleider van wereldniveau in een zeer specifieke niche, waarmee de fabriek in de 21e eeuw nog steeds een mooie toekomst heeft.

Opsplitsing van de oude Vaartsite in Campus Remy en BENEÓ-Remy.

Het nieuwe Remy-industries had maar de helft van de oude site nodig. Het hoofdgebouw van de oude stijfselfabriek – met de typische oude bakstenen – werd heringericht. De andere helft van het terrein – inclusief de Remytoren – werd een 'campus' voor dienstverlenende bedrijven. Gelukkig dachten de architecten aan een groenzone met vijver tussen de blokken nieuwbouw. Ook de herinrichting van de silotoren en van het portiersgebouw vormen een esthetische meerwaarde voor Wijgmaal, in schril contrast met het vervallen industrieterrein van het plaveitjesfabriek aan de overkant van de Vaart in de Wilslehoek.

Het Wijgmaalse landbouwverleden

Verstedelijking ten koste van de landbouw.

Oud Wijgmaal was een boerendorp met een viertal grotere pacht-hoeves en meerdere kleinere. De gerenoveerde Jezuïetenhoeve blijft daarvan het mooiste voorbeeld. Grote blokken gepachte grond waren in handen van religieuze stichtingen en van edellieden uit het Leuvense.

De OCMW's hebben de religieuze goederen in handen gekregen en vooral de stad Leuven laat nu grote stukken verkavelen voor sociale woningen en sociale voorzieningen. In het verleden gebeurde dat ook al op het Wijveld en de Rozengard, waar nu de grootste uitbreiding komt.

De fabrieken Remy – opvolgers van de edellieden – lieten ook grote stukken grond verkavelen tussen Casinolaan en Baron Descampslaan en op de Steenakker. Gelukkig liet Remy ook nog mooie dreven na en een groene Dijlemeander. De uitbreiding van het woongebied tot diep in het Broek werd afgeremd door de afbakening van het natuurgebied Wijgmaalbroek-Kwellenberg. De Wijgmaalse boer sterft als het ware uit of verhuist naar de uithoeken van het dorp. Er komen meerdere tuinverzorgers en hobbyboeren voor in de plaats. Achter de huizen kunnen de nog resterende boeren van de buurt hun maïs, tarwe, koolzaad en bieten komen zaaien, afgewisseld met van het beste witloof en patatjes. De Natuurgids krijgt de taak om aan de jeugd uit te leggen dat hier haver, gerst en rogge heeft gegroeid in de plaats van maïs die ons het zicht een beetje belemmert.

Colofon

Natuurpunt Leuven,
Weldadigheidsstraat 30, 3000
Leuven

Geert Sterckx 016 22 90 24
Mark Lehouck 016 44 49 36
Eddy Macquoy 016 22 37 09

Websites

www.natuurpuntleuven.be
www.natuurpunt.be/wijgmaalbroek
www.koeheide.be

Tekst p. 1-3: Geert Sterckx
Tekst p. 4: Hubert Van
Eycken

Foto's: Geert Sterckx
Lay-out: Luc Nagels

Bijlage bij Natuur en Land-
schap 2008/4
V.u.: Eddy Macquoy,
Weldadigheidsstraat 30,
3000 Leuven